

УДК 338.48-53(477.52)

**ПЕРЕДУМОВИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РЕКРЕАЦІЇ ТА
ТУРИЗМУ В СУМСЬКІЙ ОБЛАСТІ**

*Г.М. Шевченко, канд. екон. наук;
М.М. Петрушенко, канд. екон. наук
Сумський державний університет, м. Суми*

У статті проведено аналіз і викладено узагальнення передумов і перспектив розвитку рекреації та туризму в Сумській області. Автором приділено увагу оцінці та напрямкам використання природно-рекреаційного потенціалу території. Обґрунтовано необхідність і викладені рекомендації щодо вдосконалення структури управління рекреацією; запропоновано формування територіального координаційного центру розвитку рекреації та туризму.

ВСТУП

Сумська область має досить високий, проте майже не використаний природно-рекреаційний потенціал (ПРП). Мальовничий рівнинний ландшафт з масивами лісів, ріки та озера з чистою водою, багаті флора та фауна, цікава етнографія, численні зразки мистецького поєднання природи та архітектури, спортивні традиції населення створюють передумови для різних видів відпочинку, оздоровлення і туризму.

Історично Сумська область у складі УРСР та України не належала до так званих традиційних рекреаційних територій. Наразі з огляду на відсутність у Сумській області таких родовищ лікувальних мінеральних вод, як у Львівській області, гірського повітря, як у Закарпатті, морських пляжів, як у Криму, тощо, реалістично можна планувати в ній переважно соціальні напрями розвитку рекреації для малозабезпечених верств населення. Проте оцінку ПРП конкретної території не можна здійснювати тільки на основі природних рекреаційних ресурсів. За умови самозабезпечення території зазначеними ресурсами для здійснення рекреаційної діяльності оцінці також підлягають: трудові, територіальні ресурси, можливість забезпечення питною водою і якісними продуктами харчування, енергозабезпечення, транспортна доступність тощо. Кожен із перелічених чинників ПРП може бути певним лімітом розвитку рекреації. З огляду на це твердження переваги відпочинку та лікування без акліматизації, тривалого перебування в транспорті, більшої ймовірності рекреаційних ризиків, пов'язаних з рівнем еколого-економічної небезпеки території [2, с. 18], з одного боку, та за потенційної можливості оптимального (за співвідношенням “ціна – якість” рекреаційного продукту) задоволення рекреаційних потреб у себе “вдома”, є вагомими аргументами на користь масштабного розвитку рекреаційної галузі на території Сумської області. До того ж слід звернути увагу на те, що більша частина території області характеризується високим рівнем забезпеченості природними ресурсами, і Сумська область є однією з небагатьох областей України, майже на 100% території якої (крім території обласного центру) екологічно сприятливі, помірно сприятливі та задовільні умови проживання населення.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Отже, метою цього дослідження є аналіз та узагальнення передумов і перспектив розвитку рекреації та туризму в територіальному й галузевому розрізах у Сумській області.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Відповідно до “Стратегії соціально-економічного розвитку Сумської області на період до 2015 р.” [6, с. 52-57] розвиток рекреаційної сфери впродовж останніх років характеризується незначним зменшенням основних показників. Унаслідок зменшення попиту на послуги та неконкурентоспроможності санаторно-курортних закладів їх сукупна кількість за 1995-2007 роки скоротилася на 48,4%, потужність – на 47,3% (до 3,7 тис. ліжок). Були ліквідовані пансіонати з лікуванням і будинки відпочинку та 61,5% санаторіїв-профілакторіїв, а їх місткість знизилася на 59,6%. Місткість санаторіїв зменшилася на 20,7%, а баз відпочинку – на 23,3% (табл. 1).

Таблиця 1 – Санаторно-курортні та оздоровчі заклади Сумської області в 1995-2007 рр.

Рік	Санаторії та пансіонати з лікуванням		Санаторії-профілакторії		Будинки і пансіонати відпочинку		Бази та інші заклади відпочинку		Дитячі оздоровчі табори	
	всього	в них ліжок, тис.	всього	в них ліжок, тис.	всього	в них місць, тис.	всього	в них місць, тис.	всього	в них місць, тис.
1995	6	0,58	13	1,0	1	0,7	43	4,7	578	6,1
1996	6	0,49	12	0,82	1	0,7	40	4,7	584	6,0
1997	5	0,43	11	0,71	1	0,7	40	4,6	381	5,3
1998	4	0,44	10	0,66	1	0,7	44	4,4	406	5,3
1999	4	0,44	8	0,56	-	-	41	4,0	406	5,3
2000	4	0,54	8	0,56	-	-	43	4,4	504	5,8
2001	3	0,44	6	0,44	-	-	34	3,8	570	5,9
2002	3	0,47	6	0,44	-	-	33	3,4	723	6,2
2003	3	0,45	5	0,43	-	-	31	3,3	776	5,9
2004	3	0,46	5	0,45	-	-	31	2,9	787	5,8
2005	3	0,46	5	0,45	-	-	25	2,8	772	5,9
2006	3	0,46	5	0,45	-	-	20	2,7	781	5,9
2007	3	0,46	5	0,45	-	-	21	2,7	790	5,9

У 2005 році в санаторно-курортних закладах відпочивало 16,2 тис. осіб (у тому числі майже 4,2 тис. дітей і підлітків), з яких 86,5% оздоровлювалися протягом тривалого часу. Якщо порівняно з 1995 роком сукупний зареєстрований за рік контингент рекреантів скоротився на 57,5% (в 2,4 раза), то в санаторіях-профілакторіях – на 67,3%, базах відпочинку – на 49%, а у санаторіях, навпаки, зріс на 10,2%. Споживання послуг тільки з оздоровлення дітей і підлітків зменшилося порівняно з 2004 роком на 11,6%. Суттєво також зменшилася (на 25,2%) кількість рекреантів короткотермінового (одно-дводенного) відпочинку. В структурі оздоровлених довгостроково майже половину становили особи, які відпочивали на базах відпочинку, 31,3% рекреантів – у санаторіях-профілакторіях, 22,4% – в санаторіях.

Найбільшими оздоровчими закладами Сумської області в 2007 р. є такі [8]: санаторій-профілакторій „Олдиш”, філія ВАТ „Сумхімпром” (м. Суми); санаторій-профілакторій ВАТ ”Сумське НВО ім. М.В.Фрунзе” (м. Суми); міжгосподарський санаторій „Токарі” (с. Токарі Лебединського району); санаторій-профілакторій Шосткинського казенного заводу „Імпульс” (м. Шостка); ТОВ „Будинок відпочинку „Буймерівський”” (с. Буймерівка Охтирського району) та ін.

Вагомим чинником розширення туристсько-екскурсійної діяльності є розвиток інфраструктури готельного господарства, яка містить 44 об'єкти (проти 39 у 1995 р.). Разом з тим відбулося зменшення порівняно з 2000 роком кількості в ньому номерів на 6,2% (до 842 од.) та їх одноразової потужності – на 13,4%, яка нині становить 2,1 тис. місць (1,7 місця у розрахунку на 1000 населення).

Суб'єктами туристичної діяльності за 2005 рік обслуговано 14,4 тис. осіб (в 2,1 раза більше, ніж у 2000 р.), з них 78,3% припадає на населення, охоплене внутрішнім туризмом, 21% – на громадян України, які виїжджали за кордон, 0,7% становили іноземні туристи. Останнім часом активно розвивається екскурсійна сфера. Відповідний контингент, який обслуговується туристичними організаціями, досяг 14,6 тис. осіб.

До позитивних чинників подальшого розвитку туристично-рекреаційної сфери області слід віднести: вигідне географічне положення (регіон знаходиться на перетині розгалужених транспортно-комунікаційних мереж); значні сприятливі природні рекреаційні ресурси для відпочинку і лікування населення; унікальні історико-культурні ресурси; висококваліфікований кадровий потенціал; наявна мережа об'єктів оздоровлення і відпочинку та прийому рекреантів і приїжджих.

Сумська область володіє мальовничими ландшафтами, лісовими масивами, ріками, озерами, запасами лікувальної води та торф'яних грязей. Область наділена унікальними типовими природними територіями та цікавими рукотворними об'єктами природно-заповідного фонду, площа яких становить 159088 гектарів, або 6,7 відсотків від території області. З них надійну охорону забезпечують лише території природно-заповідних установ на загальній площі 16,4 тис. гектарів, що становить 0,69 відсотка від території області. Це відділення природного заповідника “Михайлівська цілина” та національний природний парк “Деснянсько-Старогутський”. Загалом станом на 01.01.2008 в області налічується 230 об'єктів ПЗФ [3, с. 19-20, 57-66].

Серед основних напрямів дій у сфері формування національної екологічної мережі та розвитку природно-заповідного фонду [3, с. 35] поряд зі створенням та розвитком об'єктів ПЗФ як основних ланок екологічної мережі області, збільшенням площі території та об'єктів ПЗФ до рівня 11–12% від загальної території області, пріоритетним розвитком групи об'єктів природно-заповідного фонду найвищої категорії заповідності тощо, – виділяють розвиток мережі територій та об'єктів ПЗФ, які, окрім збереження генофонду, фауністичних, флористичних, ландшафтних цінностей, забезпечують також виконання завдань охорони об'єктів історії та культури, відпочинку людей та туризму. Наприклад, планується до 2015 р. рекреаційне використання території, пов'язаної з історією України, національних природних парків “Сеймський” (на площі 53 тис. га) та “Верхньосульський” (на площі 30 тис. га).

До негативних чинників, які перешкоджають комплексному санаторно-курортному оздоровленню населення та перетворенню області на туристично-екскурсійний центр, належать:

- невідповідність якісних характеристик (у тому числі рівня комфортності) та організаційно-економічних механізмів функціонування рекреаційної інфраструктури міжнародним нормам і стандартам;
- необґрунтованість та відсутність ефективних механізмів регулювання цін на туристсько-екскурсійні, санаторно-курортні й готельні послуги;
- недоліки територіальної організації туристсько-екскурсійних маршрутів та інформаційної інфраструктури;
- проблеми збереження та раціонального використання територій оздоровчого і рекреаційного призначення та існуючої системи закладів [5], зокрема:

– необхідність визнання на державному рівні пріоритетів цінності рекреаційних територій у порівнянні з іншими видами функціонального використання земель;

– відсутність повного кадастру земель оздоровчого і рекреаційного призначення, невизначеність проектних меж охоронних зон всіх видів рекреаційних територій, а також резервних рекреаційних земель;

– потреба встановлення на законодавчому рівні вимог до власників земель щодо збереження і резервування в межах їхніх земель володінь унікальних місцевостей з лікувальними ресурсами, природно-заповідним фондом;

– актуальність реструктуризації та переорієнтації існуючого рекреаційного фонду на нові функції відповідно до соціальних потреб населення і умов ринкової економіки.

Метою розвитку туристично-рекреаційної сфери на період до 2015 року є подальше зміцнення туристсько-екскурсійного й санаторно-курортного обслуговування, досягнення європейського і світового визнання якості місцевих рекреаційних ресурсів та послуг, розширення асортименту рекреаційних і туристичних послуг, створення матеріально-технічної і кадрової бази, необхідної для формування на державному та міжнародному ринках рекреаційних послуг.

Пріоритетними заходами розвитку рекреаційної сфери є такі:

– стимулювання підприємницької активності щодо виконання програм розвитку рекреаційної сфери та туризму, розширення мережі об'єктів дозвілля і відпочинку;

– реконструкція та модернізація санаторно-курортних і туристичних закладів, а також автомобільних доріг до рекреаційно-туристичних центрів;

– здійснення науково-обґрунтованого зонування території області за показниками рекреаційної місткості відповідно до норм антропогенного навантаження на ландшафт;

– удосконалення механізмів контролю за дотриманням стандартів надання рекреаційних послуг, подальша сертифікація підприємств рекреаційної сфери;

– нормативне регулювання цінової політики під час реалізації рекреаційних послуг на засадах співвідношення “ціна – якість”;

– покращання загальнодержавної і міжнародної реклами місцевих рекреаційних ресурсів і послуг регіону;

– формування розгалуженої мережі екскурсійно-інформаційних пунктів, упровадження нових туристичних маршрутів і тематичних екскурсійних програм;

– створення єдиної інформаційної системи з повним банком даних переліку туристичних і курортних послуг;

– розвиток системи навчання, підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників рекреаційної сфери та туризму;

– удосконалення системи управління рекреаційною сферою на рівні області, адміністративних районів та міст.

Реалізація зазначених заходів дозволить досягти динамічного нарощування кількості закладів оздоровлення та відпочинку населення, туризму, збільшення їх потужності, а звідси – зростання кількості оздоровлених осіб та обсягів наданих їм послуг.

За розрахунками у 2015 році сукупна кількість санаторно-курортних закладів тривалого та одно-дводенного перебування досягне 51-57 од., а їх місткість – 5,2-5,6 тис. місць, кількість оздоровлених осіб досягне 21,8-23 тис. осіб (з них дітей – 6,5-7 тис. та підлітків 3,8-4 тис. осіб), які відпочиватимуть 1-2 дні. Зростатимуть кількість (на 20-25%) і місткість (на 7-11%) дитячих оздоровчих таборів, що дозволить у середньому за рік

оздоровлювати 60-65 тис. дітей. Окрім того, в перспективі (до 2015 р.) значно зміцниться матеріально-технічна база сфери туризму, покращиться комфортність готельного господарства. Кількість номерів у готелях передбачається довести до 980-1040 од., що дозволить обслужити 90-100 тис. осіб.

Створення нового іміджу українських рекреаційного та туристичного продуктів, конкурентоспроможних у нашій державі та за її межами, підтримка малого та середнього бізнесу в туристичній сфері, зокрема сільського зеленого туризму, поліпшення якості та доступності туристсько-рекреаційних послуг зумовить зростання кількості рекреантів і туристів до 13-14 тис. осіб, тобто в 1,4-1,5 раза.

Контингент туристів, охоплених внутрішнім туризмом, досягне 12,7-12,9 тис., склавши 82-81% в структурі туристського контингенту. Внаслідок поступального розвитку міжнародного співробітництва у сфері туризму кількість іноземців, які відвідуватимуть область, зросте в 10-12 разів, контингент громадян нашої держави, які виїжджатимуть за кордон (1,8-1,9 тис. чол.), – удвічі.

Найбільш перспективними видами рекреаційної діяльності в області є такі: довгостроковий відпочинок та санаторно-курортне оздоровлення; спортивно-оздоровчий туризм, дозвілля, відпочинок (85% загального контингенту туристів), туризм діловий, службовий, бізнес-навчання, культурно-пізнавальний (у тому числі з метою відвідання театрів, музеїв, спортивних і фестивалейних заходів, урочистих свят тощо) і релігійний; екскурсійна діяльність; сільський “зелений” та екологічний туризм.

Перелічені вище очікувані результати впровадження регіональних програм соціально-економічного, зокрема рекреаційного, розвитку Сумської області є певним етапом не тільки розбудови, а й функціонування галузі відпочинку та туризму в ринкових умовах господарювання. Проте зазначені темпи зростання не дозволяють робити впевнені позитивні висновки щодо ефективного використання природно-рекреаційного потенціалу території області. А саме: за нашими підрахунками [9], ПРП Сумської області, який розглядається як частина річного валового регіонального продукту, що може бути привнесена рекреаційною галуззю (рис. 1, 2), становить близько 150 млн грн. Наразі цей показник на порядок вищий за еквівалентний фінансовий результат роботи всіх рекреаційних підприємств і організацій області. Довгострокові ж програми розвитку рекреації не орієнтовані на радикальні позитивні зміни зазначеної ситуації.

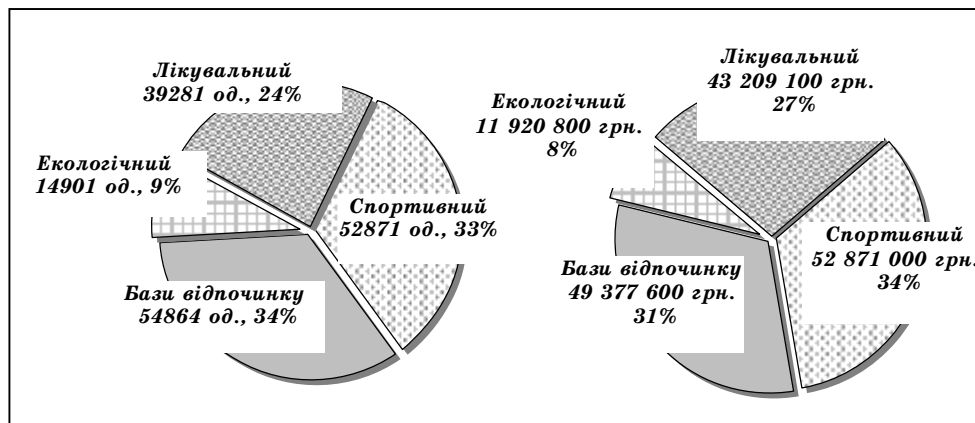

Рисунок 1 - Видова структура рекреаційних послуг, що складають ПРП Сумської обл. в натуральному та вартісному виразах

Задля того щоб інтенсифікувати розвиток туристично-рекреаційної галузі в Сумській області, ми пропонуємо вдосконалити відповідну організаційну структуру територіального управління. Згідно зі стратегією соціально-економічного розвитку Сумської області на період до 2015 р. (розділ 1.10. Туризм та рекреаційна діяльність) “...розвиток туристично-рекреаційного комплексу області є ефективним засобом структурної трансформації господарства з точки зору його соціальної орієнтації. Ефективне освоєння рекреаційного потенціалу є засобом підвищення рівня екологічної безпеки території, а високорозвинений ринок туристсько-рекреаційних послуг – вагомим фактором прискорення інтеграції України в європейський економічний простір” [6, с. 52]. При цьому основну відповідальність за виконання цього стратегічного завдання покладено на структурний підрозділ Сумської обласної держадміністрації – “управління культури та туризму”, а також інші підрозділи, що мають безпосереднє відношення до забезпечення розвитку рекреації в області.

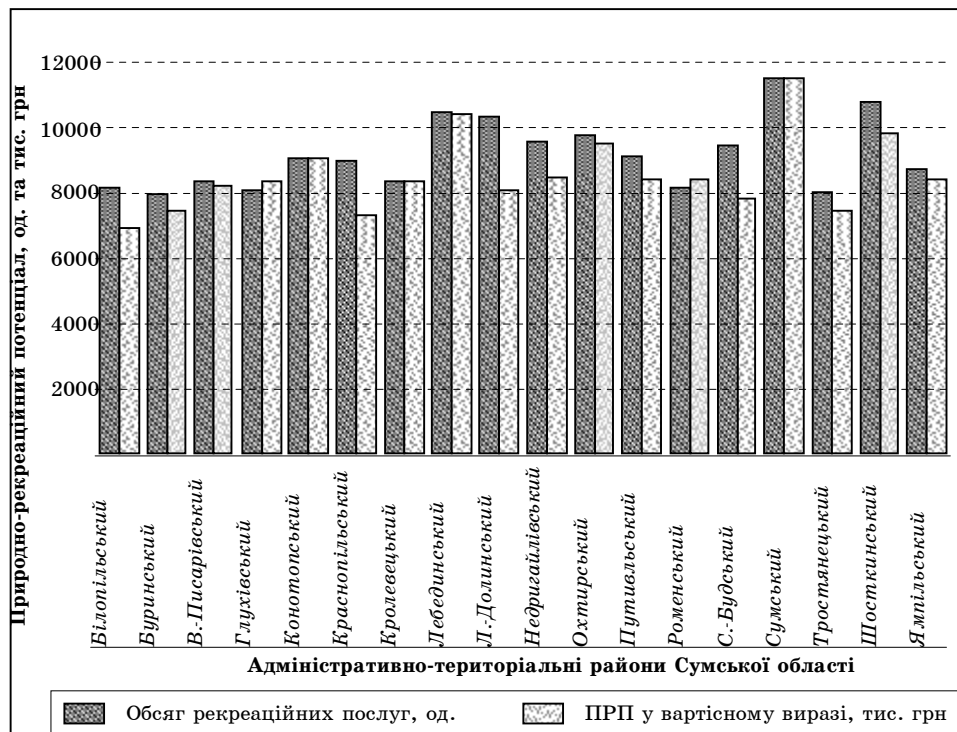

Рисунок 2 - Величина ПРП районів Сумської обл. в натуральному та вартісному виразах

Таким чином, ефективність функціонування механізму формування та використання природно-рекреаційного потенціалу території забезпечує структура управління розвитком рекреації та туризму Сумської області (схема на рис. 3).

Зокрема, головне управління економіки відповідно до покладених на нього основних завдань у рекреаційній сфері:

- сприяє розвитку на території області конкуренції, підвищенню ефективності функціонування об’єктів ринкової інфраструктури;
- бере участь у підготовці пропозицій щодо вдосконалення порядку регулювання цін у рекреаційній галузі; сприяє рівноправному розвитку всіх форм господарювання та рекреаційного підприємництва на території області;

– здійснює підготовку відповідних інформаційних матеріалів щодо природно-рекреаційного потенціалу та інвестиційних можливостей області;

– розробляє та організовує реалізацію заходів, спрямованих на нарощування інвестиційних ресурсів, створення сприятливого інвестиційного клімату в рекреаційній галузі області;

– бере участь у роботі щодо залучення інвестицій та кредитних ресурсів на розвиток природно-рекреаційного потенціалу області.

Головне управління праці та соціального захисту населення:

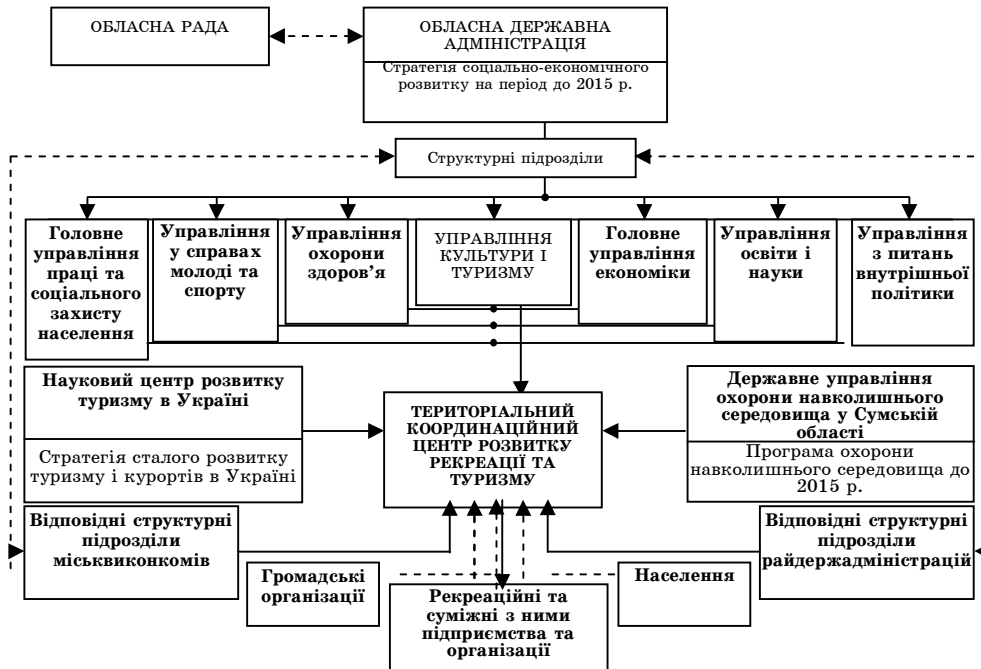

Рисунок 3 - Схема управління розвитком рекреації та туризму Сумської області

– бере участь у розробленні та здійсненні заходів, спрямованих на реалізацію довготермінової державної політики стосовно розвитку трудового потенціалу;

– вивчає стан використання трудових ресурсів на території області, аналізує розвиток процесів, які відбуваються на ринку праці та у сфері професійного навчання;

– аналізує демографічну ситуацію, міграційні процеси на території області, готує пропозиції щодо регулювання міграційних потоків;

– вивчає на підприємствах, в установах та організаціях стан дотримання режиму праці і відпочинку та практику відшкодування роботодавцем шкоди, заподіяної працівникові каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я, пов'язаним з виконанням ним трудових обов'язків, розробляє відповідні пропозиції.

Управління освіти і науки:

– прогнозує потребу області у фахівцях спеціальностей для рекреаційної галузі, формує регіональне замовлення на їх підготовку;

– сприяє активізації винахідницької діяльності, охороні об'єктів інтелектуальної власності в рекреаційній сфері діяльності;

- сприяє розвитку діючих та створенню нових форм науково-технічної, науково-технологічної та інноваційної діяльності у сфері рекреації та туризму;

- бере участь у визначенні доцільності виконання і фінансування інноваційних проєктів розвитку рекреації у складі регіональних наукових і науково-технічних програм.

Управління охорони здоров'я:

- вживає заходів до запобігання і зниження захворюваності та втрати працездатності, а також збільшення тривалості життя людей;

- організовує роботу з охорони здоров'я материнства і дитинства, відбір дітей та підлітків на санаторно-курортне лікування;

- бере участь у вирішенні питань про визнання місцевості курортом, установлення меж зон санітарної охорони курортів і визначення їх режиму;

- сприяє санаторно-курортному лікуванню інвалідів, ветеранів війни та праці, осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи.

Управління з питань внутрішньої політики: надає організаційно-методичну, експертно-аналітичну та іншу допомогу структурним підрозділам обласної державної адміністрації у вирішенні питань, що стосуються формування і здійснення внутрішньої політики в регіоні.

Управління у справах молоді та спорту:

- виконує соціальні програми і здійснює заходи, спрямовані на забезпечення соціального та правового захисту сім'ї, дітей, молоді, розвиток фізичної культури та спорту;

- організовує і проводить фізкультурно-спортивні заходи серед широких верств населення, залучає їх до занять фізичною культурою і спортом, забезпечує пропаганду здорового способу життя;

- сприяння розвитку олімпійського та параолімпійського руху.

Територіальний координаційний центр розвитку рекреації підпорядковується управлінню культури і туризму в Сумській області, здійснює такі функції:

- формує комплексну регіональну програму розвитку рекреації, цільовою установкою якої є потреби населення, відповідно до можливостей формування, використання та розвитку природно-рекреаційного потенціалу області;

- забезпечує координацію взаємозв'язків між суб'єктами та об'єктами рекреаційної діяльності; забезпечує відповідальність за координацію дій у різних сферах лікування, відпочинку та туризму;

- забезпечує поточне та оперативне регулювання виконання різних рекреаційних заходів; забезпечує періодичний і поточний контроль за реалізацією рекреаційних заходів;

- забезпечує концентрацію фінансових ресурсів і розпоряджається фондом розвитку рекреації; впроваджує відповідальність за користування цільовими коштами на соціально та екологічно спрямовані рекреаційні заходи;

- виконує інформаційно-аналітичну функцію в рекреаційній сфері.

Отже, відповідно до Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року ("...для диверсифікації економічної діяльності велике значення має розвиток сфери туризму та різних форм відпочинку... При цьому велику роль відіграють природні та культурні особливості територій" [1]), Стратегії сталого розвитку туризму та курортів в Україні ("...збалансованість усіх складових елементів сталого розвитку туризму як соціально відповідальної, екологічно спрямованої та економічно ефективної діяльності; соціальна спрямованість розвитку туризму і курортів" [7, с. 7]), Концепції гуманітарного розвитку України (в контексті забезпечення якості життя населення, зокрема

“...пріоритетного розвитку курортно-рекреаційної та спортивно-профілактичної сфер з метою задоволення потреб населення країни у повноцінному відпочинку, оздоровленні, профілактиці захворювань, відновленні фізичних і духовних сил людини, зменшення соціально-економічної нерівності” [4, с. 8]) тощо, та згідно з результатами проведеного дослідження основні напрямки формування, використання та розвитку природно-рекреаційного потенціалу Сумської області такі:

- формування форм, важелів та інструментів державного регулювання та ринкової саморегуляції в рекреаційній сфері області з метою забезпечення задоволення потреб населення в щоденному, щотижневому (короткотерміновому) та щорічному (тривалому) відпочинку, з урахуванням демографічного складу, структури рекреантів і різноманітності їх інтересів, у взаємозв’язку з основними напрямками соціально-економічного та екологічного розвитку області;
- забезпечення лікувально-профілактичної, оздоровчої, спортивної та пізнавальної функцій відпочинку, з урахуванням таких його особливостей, як масовість і активність;
- підтримка розвитку соціальних напрямків відпочинку, які поєднують колективні та індивідуальні інтереси рекреантів;
- охорона навколишнього природного середовища, резервування найбільш цінних в рекреаційному відношенні територій (насамперед територій природно-заповідного фонду);
- сприяння розвитку рекреаційних комплексів, що дозволяють за рахунок поєднання систем інженерного обладнання, транспорту, обслуговування та експлуатації більш ефективно використовувати територію, при зниженні загальнобудівельних і експлуатаційних витрат забезпечити високий рівень комфорту для населення, різноманітність рекреаційних занять і задоволення різноманітних рекреаційних інтересів;
- побудова закладів і баз відпочинку різної ємності з урахуванням розмірів ділянок, можливостями інженерного і транспортного забезпечення, характером використання території;
- реконструкція рекреаційних об’єктів з урахуванням можливостей більш інтенсивно використовувати існуючий капітальний фонд (зокрема переведення сезонних баз відпочинку в цілорічні);
- стаціонарне освоєння території для екологічного напрямку рекреації (благоустрій і маркування маршрутів, обладнання баз відпочинку та місць для встановлення наметів) з метою підвищення комфорту відпочинку;
- урахування елемента мобільності у використанні території (наприклад, тимчасове закриття деяких ділянок лісу, які постраждали від надмірних рекреаційних навантажень, з метою забезпечення відновлення природно-рекреаційного комплексу);
- створення єдиної бази даних, яка дозволить отримувати вичерпну інформацію про наявність рекреаційних ресурсів і пропозицію рекреаційних послуг в області;
- визначення джерел і обсягів фінансування розвитку рекреації (фінансова підтримка з державного бюджету, за рахунок місцевих бюджетів, за рахунок коштів іноземних інвесторів та високорентабельних підприємств інших секторів народного господарства на основі державно-приватного партнерства тощо);
- підвищення якості рекреаційних послуг, удосконалення технологій рекреаційного обслуговування, вдосконалення системи охорони здоров’я та охорони праці в рекреаційній галузі відповідно до міжнародних стандартів.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи вищевикладене, можна зробити такі висновки. Аналіз передумов і перспектив розвитку сфери курортного лікування, відпочинку та туризму в Сумській області показав, що цей розвиток має позитивний, проте недостатньо інтенсивний характер. У результаті природно-рекреаційний потенціал області використовується лише частково. Одним із нагальних рішень зазначеної проблеми є вдосконалення організації територіальних рекреаційних процесів: у структурі розвитку рекреації в Сумській області на основі взаємодії та співробітництва відповідних структурних підрозділів обласної, районних і міських держадміністрацій, Наукового центру розвитку туризму, державного управління охорони навколишнього середовища у Сумській області, рекреаційних та суміжних з ними підприємств та організацій, населення та громадських організацій запропоновано сформувати Територіальний координаційний центр розвитку рекреації та туризму. Першочерговим завданням цього центру визначено формування комплексної регіональної програми розвитку рекреації, цільовою установкою якої є потреби населення, відповідно до можливостей формування, використання та розвитку природно-рекреаційного потенціалу Сумської області.

SUMMARY

In the article an analysis is conducted and generalizations of pre-conditions and prospects of development of recreation and tourism are given in the Sumy region. The author give attention to the estimation and directions of the use of nature-recreational potential of territory. Recommendations are given in relation to perfection of structure of recreational management; forming of territorial co-ordinating centre of development of recreation and tourism is offered.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2015 року: [Електронний ресурс] / Постанова Кабінету Міністрів України № 1001 від 21.07.2006 “Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року”. – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1001-2006-%EF>.
2. Еколого-економічна оцінка розвитку територій (на прикладі промислово-рекреаційної зони “Пересип-Лузанівка”) / [за наук. ред. Т.П. Галушкіної]. – Одеса: ТОВ “Інвац”, 2007. – 44 с.
3. Комплексна програма охорони навколишнього природного середовища в Сумській області до 2015 р.: [Електронний ресурс] / Держ. управління охорони навколишнього природного середовища в Сумській обл. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.eco.sumy.ua/environment.html>
4. Концепція гуманітарного розвитку України: [Електронний ресурс] / Проект Національного інституту стратегічних досліджень від 14.03.2008. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.niss.gov.ua/Table/koncsep.htm>
5. Панченко Т.Ф. Сучасний стан, проблеми збереження та перспективи розвитку оздоровчих і рекреаційних територій України: [Електронний ресурс] / Т.Ф. Панченко. – К.: Державний науково-дослідний і проектний інститут містобудування, 2001. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.eco-mir.com/246/>
6. Стратегія соціально-економічного розвитку Сумської області на період до 2015 року: [Електронний ресурс] // Сумська обласна державна адміністрація. – Режим доступу до ресурсу: http://www.state-gov.sumy.ua/docs/strat_2007.pdf
7. Стратегія сталого розвитку туризму і курортів в Україні: (науковий центр розвитку туризму) [Електронний ресурс] // Державна служба туризму і курортів Міністерства культури і туризму України. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.tourism.gov.ua/publ.aspx?id=1109>.
8. Сумщина туристична: оздоровчі заклади Сумщини: [Електронний ресурс] // Каталог-довідник. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.tour.sumy.ua/index.php>.
9. Шевченко Г.М. Комплексна економічна оцінка природно-рекреаційного потенціалу території / Г.М. Шевченко // Культура народів Причорномор'я. – 2008. – № 135. – С. 151–158.

Надійшла до редакції 2 грудня 2009 р.